

מנהגו של רש"י בברכת התורה

שיטת רש"י וקשייה
שיטת האור זרוע בדברי רש"י
יישוב הפרי מגדים להסבר הראשון בדברי רש"י, והתמיהות עליו
יישוב ה"דבר אברהם" והקושיות עליו
ברכת התורה - ברכת השבח
שני גברי חיוב לברכת התורה
יישוב שיטת רש"י - ברכת המצוות וברכת השבח
נפ"מ להלכה העולות משיטת רש"י
סיכום

שיטת רש"י וקשייה

בחידושי הרשב"א¹ מובאת עדות של תלמידיו של רש"י, בעניין הנהגתו של רש"י
בברכת התורה:

ובשם רש"י ז"ל אמרו תלמידיו, כשהיה משכים לקרות היה מברך לקרות
בתורה, וכשהוא הולך לבית הכנסת חוזר ומברך כמו אותן הימים שלא
השכים לקרות. ונותן טעם לדבריו, כמו שהקורא בתורה מברך ברכת התורה
ולא חשיבא ברכה לבטלה, ואף על פי שכבר בירך קודם פרשת קרבנות ואיזהו
מקומן ורבי ישמעאל, והוא הדין דהכא לא חשיבא ברכה לבטלה.

הטעם המובא כאן בשם רש"י להנהגתו לומר פעמיים את ברכת התורה צריך
יישוב: מהי ההשוואה בין הברכה על קריאת התורה בציבור שתיקנו לברך עליה, לבין
ברכת התורה פעם שניה בבית הכנסת? שהרי בוודאי שאין דין לאומרה דווקא בבית
הכנסת, דלא המקום גורם אלא המצוה!
וכבר העיר על כך הרשב"א עצמו בשם התוספות², וז"ל:

והשיבו עליו בתוספות, דלא דמי לקורא בתורה, דהתם אפילו בירך על עסק
התורה שעסק בפני עצמו צריך הוא לחזור ולברך על קריאתו בצבור, שכך
תקנו לברך שם אשר בחר בנו כמו שנתקנה ברכה לאחריה וכמו שנתקנה
ברכת אשר בחר בנביאים טובים על ההפטר. ועוד, דאפילו במקום דשייכא
ברכה אפילו בספר תורה הקפידו שלא לגרום ברכה שאינה צריכה, כדאמרינן
ביומא ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה.

1 ברכות יא, ב ד"ה השכים.
2 אינו לפנינו.

ביאור קושיותיו: א. ההשוואה לקריאת התורה אינה במקומה, שהרי שם זוהי תקנה מיוחדת! ב. הגמרא ביומא אומרת שכדי לא לברך פעמיים על קרה"ת ביוהכ"פ בבית המקדש יקרא הכהן את הקריאה מספר במדבר בעל פה, וא"כ גם בנידוננו לא יתכן מצב שאדם שילמד קודם התפילה יברך פעמיים, ויגרום לברכה שאינה צריכה. קושייתו השניה של הרשב"א צריכה ביאור, שהרי אינו דומה הנידון לראיה: בקרה"ת בבית המקדש קיימת אלטרנטיבה - קריאה בע"פ, מה שא"כ בנידוננו, אם אדם רוצה ללמוד השכם בבוקר ולצורך כך הוא צריך לברך - הברכה צריכה וצריכה, גם לפי הדעה שאח"כ יצטרך לברך שוב בסדר הברכות!³ אמנם קושייתו הראשונה של הרשב"א צריכה יישוב.

שיטת האור זרוע בדברי רש"י

האור זרוע בהלכות ק"ש סימן כב כתב גם הוא את מנהגו של רש"י, אך הוסיף לו הסבר אחר. וזה לשונו:

והרב ר' שמעי' זצ"ל תלמידו של רש"י כתב, שרש"י זצ"ל כשהיה משכים לעסוק בתורה מברך ברכות התורה, וכשהלך לביהכ"נ לומר ברכות ופסוקי דזמרה חוזר ומברך בתורה כמו באותן הימים שלא השכים ללמוד. ונתן טעם לדבריו, כמו דברכת התורה לא חשיבה ברכה לבטלה אע"פ שכבר בירך קודם שיקרא פ' קרבנות ואיזהו מקומן ור' ישמעאל, ה"ה דלא חשיב כאן ברכה לבטלה. ולפי מה שאנו פירשנו דברכת התורה מחמת חיבוב התורה היא באה, אינה ראייה. ותו, תמה על עצמך, אמאי לא תהא ברכה לבטלה? ונראה בעיני משום שאי אפשר שלא היה מפסיק, משום כך היה מברך והיה סומך על הירושלמי.

כוונת האו"ז לירושלמי שהביא לעיל, שכתב שכאשר 'שאדם לומד או שונה או קורא אין צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה; מיהו ה"מ ששנה לאלתר בסמוך, אבל אם הפליג בעסקיו בין אהבה רבה ללימוד חוזר ומברך, דאמר עלה בירושלמי אמר ר' בון והוא ששנה על אתר, פי' והוא ששנה לאלתר. ואמנם בירושלמי הדברים מובאים רק בקשר ליציאה ידי חובה בברכת התורה דווקא ע"י אמירת ברכת אהבה רבה, אך הסברו של האור זרוע למנהגו של רש"י הוא שרש"י סבר שמצוות ת"ת הרי היא כמצוות ישיבה בסוכה שכל פעם שפוסק צריך לברך מחדש, ועל כן כיוון שרש"י

3 ומצאנו באחרונים שאפילו ברכה כדי לצאת מידי ספק לא חשיבה ברכה שאינה צריכה: עיין בשו"ת יביע אומר ח"ח סימן כו אות ד שהביא כמה אחרונים שסוברים כך, והוכיחו שכן דעת השו"ע בסימן קעד סע' ד בענין מחלוקת הפוסקים אם ברכת בפה"ג של הבדלה פוסרת יין שבסעודה, שכתב שם שיכווין במפורש שלא לפטור ויברך שוב על היין שבסעודה.

הלך לבית הכנסת והפסיק מלימודו בדרך בשנית⁴. לגבי הטעם הראשון שהביא האו"ז נראה מדבריו שלא רש"י עצמו הוא זה שנימק את מנהגו – אלא רבנו שמעיה תלמידו 'נתן טעם לדבריו', ועל כן מרשה האור זרוע לעצמו לתת נימוק אחר לדברי רש"י; על פי זה 'ונתן טעם לדבריו' פירושו: ונתן רבנו שמעיה טעם לדבריו של רש"י⁵. אמנם גוף ההסבר קשה, שלפי זה יוצא שגם במשך היום כולו יצטרך לברך בכל פעם שמפסיק מלימודו, שהרי במשך היום קיימות בדרך כלל הפסקות גדולות יותר מאשר זו שבין הלימוד בבית בהשכמה לבין ההליכה לבית הכנסת⁶, ולא שמענו שרש"י היה מברך במשך היום את ברכת התורה פעמים נוספות!

יישוב הפרי מגדים להסבר הראשון בדברי רש"י, והתמיהות עליו

הבאנו קודם את תמיהת הרשב"א להסבר הראשון בדברי רש"י, המשווה בין הברכה הנוספת של העולה לתורה לברכה השניה של רש"י בבית הכנסת. הפמ"ג⁷ מיישב את הדברים; לדבריו טעמו של רש"י בהשוואה בין ברכה על קרה"ת לברכת התורה בביהכ"ס הוא, שכיוון שקורין פרשת התמיד בציבור הרי זה כקרה"ת בציבור, ועל כן ישנה ברכה מיוחדת לפני אמירת הקרבנות דווקא⁸.

אולם הסבר זה של הפמ"ג תמוה, שהרי אין לקריאת פרשת התמיד שום סממנים של קריאה בציבור כפי שתיקנה חכמים, קריאה מתוך ס"ת עם ברכה לפני ולאחריה! ועוד, שאם היתה בקריאת פרשת התמיד תקנה כעין קריאה בציבור היה על אחד לברך ולהוציא את הציבור ידי חובתן כבקה"ת, ולא מצאנו שעושים כן, אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו! וברור א"כ שלא התכוון רש"י לדמות לגמרי שתי ברכות אלו⁹.

בעיה נוספת שיש בהסברו של הפמ"ג היא שעל פי דבריו היה רש"י צריך לחזור ולברך רק ברכת "אשר בחר בנו", כפי שמברכים בקריאת התורה, ולא את 'לעסוק בדברי תורה... והערב נא...'; אך מלשון תלמידיו משמע שהיה "חוזר ומברך כמו אותן הימים שלא השכים לקרות", דהיינו את כל ברכות התורה! לכן דבריו של הפמ"ג צריכים עיון.

- 4 ובאמת התוס' במס' ברכות יא, ב התייחס לבעיית הפסק, וכתב לחלק בין סוכה ללימוד תורה שבה "אינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק".
- 5 בנוסח הרשב"א כתוב שתלמידיו של רש"י הביאו את שיטתו, ובהמשך "ונתן טעם לדבריו" משמע שנסוב על רש"י עצמו.
- 6 וכבר עמד בזה התוס' בברכות יא ע"ב בד"ה שכבר נפטר, ועיי"ש עוד בחידושי תר"י.
- 7 בא"א סימן מז ס"ק יב.
- 8 ומדבריו לכאורה עולה שאם איחר ולא אמר את פרשת התמיד אינו צריך לברך שוב ברכת התורה, אלא יסמוך על הברכה שברך כשהשכים.
- 9 ויעויין בהמשך ביישובו של ה"דבר אברהם" שנקט בדרך דומה – ק"ש הרי היא כקריאת התורה בציבור.

ה"דבר אברהם"¹⁰ מבאר את מנהגו של רש"י ע"פ מה שהביא הרשב"א. לדעתו רש"י סובר כשיטת חלק מן הראשונים שברכת התורה מדאורייתא קיימת דווקא בציבור¹¹, ולפי זה הוא מחדש שקריאת שמע הנאמרת בציבור חשיבא כקריאת התורה בציבור, וא"כ גם ברכת התורה שנאמרת לפניה היא מדאורייתא. וא"כ כשהשכים רש"י ללמוד היה מברך בביתו ברכת התורה, אך ברכה זו אינה פוטרת את קריאת שמע שיקרא בציבור, ועל כן היה חוזר ומברך על החיוב דאורייתא בבית הכנסת. לדבר זה הביא רש"י ראיה מהברכה על קריאת התורה, שלא נפטר ממנה בברכת התורה שבירך כבר על לימודו מאחר ותוקפה הוא מדרבנן, ועל כן חוזר ומברך לפני קריאת התורה ברכה דאורייתא. ולפי זה סובר רש"י שברכת קרה"ת אינה תקנה מיוחדת משום כבוד התורה, אלא מעיקר הדין.

ויש להקשות על דבריו. ראשית, ממה נפשך, אם ברכת התורה שבבית הכנסת נועדה לקריאת שמע וקריאת שמע חשיבא קריאה בציבור, א"כ הברכה היא מדאורייתא ונפטר גם מהצורך לברך על קריאת התורה! ובע"כ שוב נצטרך לומר שברכת קריאת התורה תקנה מיוחדת היא ומשום כבוד התורה. וא"כ נפל פיתא בבירא, ומה ההוכחה מקריאת התורה שבה יש תקנה מיוחדת!
וביותר, שבשם רש"י עצמו הובא בספר האורה¹² להדיא שלא כך, וז"ל:

אם תאמר הואיל דאמרינן שאין צריך לברך על תלמוד [תורה], שכבר נפטר באהבה רבה¹³, מאי טעמא מברכינן [על קריאת התורה בציבור? תריץ, האי וודאי לא דמיא להא, דלא מברכינן] עלה מזה הטעם אלא משום דהוה ליה מצוה בפני עצמה כדתיקון עזרא, והוה ליה כמצות תפילין או ציצית או שאר מצוות דאי עביד ליה בעיא לברוכי.

הרי שרש"י עצמו מתייחס לברכת התורה של קריאת התורה כתקנה מיוחדת,

- 10 חלק א סימן טז אות יט.
11 והביא שם ה"דבר אברהם" אות כ ראיה לשיטה זו מדברי הראב"ד שהובאו ב"שכלי הלקט" סי' ה, עיי"ש. ועיין עוד ב"משכנות יעקב" חלק או"ח סימן סג.
12 חלק א אות יא דין ברכת התורה.
13 יש להעיר שיש שוני בהצגת הכפילות שישנה בברכת קריאת התורה, בין המובא בחידושי הרשב"א לבין המובא בספר האורה. בחידושי הרשב"א ציין שזה למרות שכבר בירך קודם פרשת הקרבנות, ולעומת זאת בספר האורה ציין שזה למרות שכבר נפטר בברכת אהבה רבה; ואולי בספר האורה סבר שגם לכתחילה יכול אדם לסמוך על ברכת אהבה רבה כברכה"ת אם אינו מעוניין ללמוד קודם התפילה, וכפשט לשון הגמרא: "אמר רב יהודה אמר שמואל, השכים לשנות, עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא קריאת שמע אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה". אמנם רש"י עצמו ע"פ עדות תלמידיו לא סובר כן, שהרי אפילו בשביל פרשת התמיד בירך ברכה"ת. א"כ לכתחילה בוודאי אין לסמוך על אהבה רבה, שהרי קודם לה קורא פרשת התמיד!

והברכה היא על התקנה, ואם כן מה מקום ההשוואה בינה לברכת התורה על לימוד תורה של כל יחיד ויחיד?! וכיצד לומד רש"י מברכה על תקנת הקריאה בציבור לברכה נוספת על מצוות ת"ת, שבה יצא כבר כשבירך על התורה כשהשכים? ועוד יש להעיר על דבריו, דהנה כבר הקשו התוס' מדוע לא שייך הפסק במצוות ת"ת, כך שיצטרך לברך כמה פעמים ביום כל פעם שמחדש לימודו, בדומה למצוות ישיבה בסוכה? והשיבו: "שאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה מחוייב אדם ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק". ולפי דברי ה"דבר אברהם" כל זה נכון לברכה מדרבנן שיועדה ללימוד הפרטי של האדם, אבל לחיוב מדאורייתא שהוא רק על קריאה בציבור, זהו דבר שבוודאי אין זמנו כל היום! ולדבריו יצטרך אדם לברך ברכת התורה בשנית קודם ק"ש של ערבית כשמתפלל בציבור, שהרי ישנו הפסק בין הברכה שבירך בבוקר לק"ש שקורא בערב! בנוסף לכל הנ"ל עומדת התמיהה שהזכרנו לעיל מדוע על ק"ש בציבור בירך רש"י את כל הברכות, בעוד שעל קריאת התורה עצמה מברך רק ברכה אחת!

ברכת התורה – ברכת השבח

לכאורה היה ניתן לומר שסובר רש"י שבאמת רשות ביד אדם בכל פעם שמתחיל ללמוד לברך ברכת התורה אע"פ שאינו מחוייב בכך, משום שברכת התורה היא ברכת השבח ולא ברכת המצוות וכפי שמשמע בכמה ראשונים¹⁴, שהרי המקור לברכת התורה הוא הפסוק¹⁵ "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו"¹⁶, "שם ה'" הוא התורה¹⁷ והברכה היא "גודל לאלוקינו", שזה תואר המתאים יותר לברכת השבח מאשר לברכת המצוות. וכבר האריכו בזה האחרונים¹⁸. ואולי סובר רש"י כדעת

14 עיין ברמב"ן בהשגותיו למנין המצוות לרמב"ם (שכחת העשין טו) שכתב: "שנצטוינו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא".

15 דברים לב, ג.

16 ברכות כא, א.

17 שכולה שמותיו של הקב"ה.

18 עיין בדברים המובאים בשם הגר"ח מבריסק ע"י בנו הגרי"ז בחידושיו על הרמב"ם (הלכות ברכות פרק יא) שאע"פ שנשים פטורות הן ממצוות ת"ת - הן מברכות ברכת התורה, שאין הברכה על קיום המצוה - אלא היא דין בפני עצמו דתורה בעי ברכה, ואע"פ שמצוות ת"ת לא שייכת בהן - אבל עצם לימוד התורה שייך בהן (ובלשונו: "הן אינן מופקעות מהחפצא של תלמוד תורה, ולימודם הוי בכלל ת"ת"). העולה מדבריו הוא שברכת התורה אינה ברכת המצוות! ויעויין עוד בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' נ שדייק מדברי רש"י בב"מ פה, ב ד"ה שלא ברכו בתורה שבכך שלא ברכו בתורה תחילה "גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם", ומזה משמע שאנו שמברכים הוא משום שחשובה בעינינו המתנה היקרה שניתנה לנו, וא"כ היא ברכת השבח!

הראשונים שברכת השבח יכול אדם לברך בכל פעם שיש סיבה להלל ולשבח לה¹⁹, ועל כן נהג לברכה בשנית יחד עם שאר ברכות השבח בבית הכנסת. אך כמה תמיהות יש בדבר: ראשית, שיטה זו שאפשר לברך ברכת השבח בכל עת, יחידאית היא, ולא מצאנו אף פוסק שהכריע כמוה. ושנית, על פי זה יוכל אדם לברך כמה פעמים ביום, וממנהגו של רש"י נראה שעשה זאת רק פעם אחת בתחילת היום כאשר למד לפני התפילה. ועוד יש להקשות, שאע"פ שברכת אשר בחר בנו היא ברכת השבח - שתי הברכות הקודמות לה ברכת המצוות הן, כמשתמע מהלשון "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו", ואם כן היה על רש"י לחזור ולברך רק את ברכת "אשר בחר בנו", שהיא בלבד ברכת השבח, ורק בה יש "היתר" לברך בכל עת! ומלשון תלמידיו משמע שהיה "חוזר ומברך את כל שלוש הברכות" וכפי שכתבנו לעיל!

אמנם תוס' בפסחים²⁰ סובר שהלשון "וציוונו" אינה מתייחסת בהכרח לברכת המצוות, ועל כן כתבו שברכת "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" ברכת השבח היא אע"פ שמוזכר בה "וציוונו". מ"מ בענייננו לא מסתבר כלל לומר שברכת "לעסוק" היא ברכת השבח, שהרי ברכת השבח אחת כבר יש: "אשר בחר בנו", ולא ייתכן שתיקנו למצוות לימוד תורה שתי ברכות שבח ואף לא ברכת המצוות אחת²¹!

שני גדרי חיוב לברכת התורה

נראה שניתן ליישב את מנהגו של רש"י דרך התבוננות במחלוקת הרא"ש ור"ת. בתוס' במסכת ברכות²² מובא בשם ר"ת:

והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה ללמוד שא"צ לברך ברכת התורה מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת, ולא נהירא.

לעומת זאת ברא"ש שם²³ פסק:

וכן אם למד בלילה הלילה הולך אחרי היום ואין צריך לברך כל זמן שלא

19 ועיין בשו"ת יביע אומר או"ח ח"ד סי' נ אות ג שהביא בשם הלכות קטנות סי' רסד שאין חשש ברכה לבטלה בברכות השבח, וראיה שברכת שהחיינו רשות ולא דווקא אַקְרָא חֲדָתָא וכו'. וע' בצל"ח ברכות ס, א, ובשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סי' רלט.

20 פסחים ז, א בד"ה בלבער.

21 אמנם הרא"ש בכתובות ז, ב סובר שברכת האירוסין היא ברכת השבח אע"פ שמטבע הלשון שלה הוא כשל ברכת המצוות. אך שם מבאר הרא"ש עצמו שאין מצוה בנישואין אלא במו"ר, ואינו דומה ללימוד התורה שבוודאי הוא מעשה מצוה, וא"כ ראוי לתקן לו ברכת המצוות.

22 יא, ב ד"ה שכבר.

23 ברכות פרק א סימן יג.

ישן. ולכך מי שרגיל לישן ביום שנת קבע על מיטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך.

ישנה א"כ מחלוקת קיצונית ביניהם: לדעת ר"ת אף שנת לילה אינה מחייבת בברה"ת, ולדעת הרא"ש אפילו שנת יום אם הייתה שנת קבע מחייבת בברכה. ונראה שהם נחלקו מהו הגורם המחייב את ברכת התורה. לדעת הרא"ש כל עוד האדם לא ישן לא נפסק חיובו והברכה עולה לו, ורק הפסק גמור כמו שנת קבע יוצר חיוב חדש; לעומת זאת לדעת ר"ת כל יום חיובו בפני עצמו, ואין להפסק כל משמעות, ככל ברכות השחר שאין מברכים אותן אלא פעם אחת ביום. רע"א²⁴ מביא נפ"מ נוספת בין הרא"ש לר"ת, באדם שלא ישן ביום ובכל הלילה שאחריו: לדעת ר"ת חייב לברך כשיאיר היום הבא כי זהו חיוב יומיומי, ולדעת הרא"ש לא יברך²⁵.

ונראה ששורש מחלוקתם הוא בעיקרה של ברה"ת, שלדעת הרא"ש זוהי ברכת המצוות וע"כ כל הלכות הפסק שייכים בה, לעומת זאת לדעת ר"ת זוהי ברכת השבח, וע"כ נקבעו גדריה ככל ברכות השחר, שבכל יום יש להודות ולשבח לה' על שנתן לנו את התורה.

יישוב שיטת רש"י – ברכת המצוות וברכת השבח

ועל פי זה ניתן לבאר את מנהגו של רש"י. רש"י סבר שברכת התורה תוקנה גם כברכת השבח וגם כברכת המצוות. דהיינו, באמת עיקרה של הברכה הוא ברכת השבח וכפי שסובר ר"ת, אלא שלא גרע חלקה של מצות ת"ת משאר מצוות שמברכים עליהם, ועל כן גם הרא"ש צודק, ויש לברך קודם לימוד תורה במידה והיה הפסק של שינה מדין ברכת המצוות. ולפי זה נראה לדייק, שבאמת עיקר חיוב ברכת התורה לדעת רש"י הוא בהאיר השחר, ואז בירך בבית הכנסת את כל שלושת הברכות. אמנם, כשהשכים רש"י מבעוד יום, אע"פ שעדיין לא חל עליו חיוב מדין ברכת השבח – אם רצה לעסוק בתורה בירך מדין ברכת המצוות. ועל פי זה נראה שרש"י בירך בלילה רק את ברכת "לעסוק בדברי תורה", המנוסחת בתבנית של ברכת המצוות²⁶, ובהאיר היום בירך שוב את כל שלושת הברכות בבית הכנסת מדין ברכת השבח. סימוכין לדבר ניתן למצוא בדברי הרשב"א המובאים בתחילת מאמרנו: 'כשהיה

24 בהערותיו לשו"ע או"ח סימן מז סעיף יב.

25 ולכן למעשה הכריע שישמע מאחר ויכוון לצאת, דשמוא הלכה כרא"ש ויוצא י"ח בברכת היום הקודם. אמנם באדם שישן שנת קבע ביום הקודם הכריע רע"א שיברך ביום שאחריו, דממ"נ, אם הלכה כרא"ש הרי ישן שנת קבע, ואם כר"ת הרי יום חדש הגיע.

26 ולסוברים ש"והערב נא" הוא סיומה של ברכת "לעסוק" (וכמפורסם בשם הגר"א), יתכן שהמשיך לומר גם "והערב נא" אך לא בירך "אשר בחר בנו".

משכים לקרות היה מברך לקרות בתורה, וכשהוא הולך לבית הכנסת חוזר ומברך כמו אותן הימים שלא השכים לקרות'.

בהשכמה ציין הרשב"א שהיה מברך לקרות בתורה, ולא כתב ברכות התורה; ורק בבית הכנסת כתב ש'חוזר ומברך כמו אותן הימים שלא השכים לקרות', דהיינו את כל ברכות התורה.

עכשיו תתבאר גם ראייתו של רש"י מברכה על קריאת התורה בציבור. כוונתו של רש"י להוכיח שייטכנו שני "שימושים" לאותה ברכה, וכשם שברכת "אשר בחר בנו" משמשת גם כברכת התורה של היחיד וגם כברכה של הציבור בעת קריאת התורה, ואין כאן ברכה לבטלה - כך ברכת 'לעסוק' יכולה לשמש לשתי מטרות, ברכת השבח וברכת המצוות, והעובדה שמברכים אותה פעמיים איננה הופכת את הברכה לברכה לבטלה. על פי זה ניתן להבין את מנהגו של רש"י, וגם את נימוקו בהראותו שאותה ברכה יכולה לשמש לשתי מטרות אע"פ שנוסחה נותר כשהיה.

אמנם לפי הבנת האור זרוע נראה שרש"י בירך את כל הברכות פעמיים. וז"ל: 'שרש"י זצ"ל כשהיה משכים לעסוק בתורה מברך ברכות התורה, וכשהלך לביהכ"נ לומר ברכות ופסוקי דמזמרה חוזר ומברך בתורה כמו באותן הימים שלא השכים ללמוד', לכן ברורה תמיהתו על רש"י מהי הראיה מקריאת התורה. האו"ז ניסה לתלות את הדברים בהפסק שבין הלימוד בבית הכנסת, וכבר הקשינו לעיל על דבריו.

נפ"מ להלכה העולות משיטת רש"י

אע"פ ששיטתו של רש"י לא נתקבלה להלכה (כמו גם שיטת ר"ת), מצאנו שר"ש קלוגר בשו"ת "האלף לך שלמה" מצרף את דעת רש"י ומנהגו כצד נוסף בספק המצטרף לספק ספיקא בברכות שבהם נפסק שיש לחזור ולברך. המקרה בו דן ר"ש קלוגר הוא באדם שלא ישן כל הלילה וקודם עלות השחר בירך ברכה"ת, האם נפטר מברכה"ת כשהאיר היום, שהרי ברכתו לא בזמן חיוב הייתה - מאחר שהתבצעה בעוד לילה, כאשר לכל הדעות לא חייב לברך?

מסקנתו היא שיחזור ויברך כשיאיר היום מטעם ספק ספיקא: א. שמא הלכה כדעת המחייבים לברך כשהאיר היום בלי קשר לשינה (שיטת ר"ת). ב. שמא הלכה כרש"י שגם המברך בלילה כשנעור חוזר ומברך ביום.

אמנם על פי מה שביארנו את דברי רש"י אין מקום למנות שתי דעות אלו כשני צדדים, שהרי רש"י ור"ת מאותו צד חייבו ברכה כשהאיר היום - שהיום קובע שזו ברכת השבח (אלא שרש"י הוסיף שגם בלילה צריך לברך מדין ברכת המצוות), ומה שייך למנותם כשני צדדים ולהחשיב את המקרה כספק ספיקא??

אמנם נראה שבמקרה דומה בו נחלקו הפוסקים ניתן להשתמש באותו עיקרון שקבע רש"ק, ולצרף את דעת רש"י כצד נוסף להכרעת הדין: דנו הפוסקים באדם שישן בתחילת הלילה, קם באמצעו, בירך ברכה"ת והחל ללמוד. לאחר מכן שוב ישן

שנת קבע וקם בבוקר. המ"ב²⁷ מביא שתי דעות בנידון: דעת הפר"ח שצריך לחזור ולברך בבוקר, ולעומתו סובר ר' יעקב מליסא בסידור "דרך חיים" שלא יברך; והכריע המ"ב שמעיקר הדין לא יברך, אלא שהמברך לא הפסיד, דלא גרע מהישן ביום שבו הדין הוא שהמברך לא הפסיד²⁸.

ולדברינו יש לומר שצריך לברך מדין ספק ספיקא: א. שמא הלכה כדעת הפוסקים ששנת לילה היא הפסק (אפילו אחר חצות). ב. שמא הלכה כרש"י ור"ת שבכל מקרה חוזר ומברך כשהאיר היום מדין יום חדש, וחייב לחזור ולברך כשהאיר היום. וא"כ במקרה זה צריך לחזור ולברך²⁹.

סיכום

- א. מנהגו של רש"י היה לברך ברכת התורה פעמיים: פעם בעוד לילה כשהשכים קום ופעם נוספת בבית הכנסת כשהאיר היום.
- ב. לדעת האור זרוע, רש"י סבר שיש לברך בשנית מטעם הפסק.
- ג. לדעת הפמ"ג, רש"י סבר שזו תקנה מיוחדת לפני אמירת פסוקי הקרבנות כתקנת קריאת התורה.
- ד. לדעת ה"דבר אברהם", רש"י סבר שיש לברך בשנית כי חל חיוב מחודש לברכת התורה מדאורייתא על ק"ש הנקראת בציבור.
- ה. לדברינו, רש"י סבר שברכות התורה הן ברכות השבחה, וברכת לעסוק היא גם ברכת המצוות, ועל כן יש לאומרה גם קודם קיום המצוה וגם בכל בוקר כשאר ברכות השבחה.
- ו. אדם שלא ישן כל הלילה, ובטעות ברך ברכת התורה קודם עלה"ש - לדעת ר"ש קלוגר לא יחזור ויברך, ולפי הסברנו חוזר ומברך.
- ז. אדם שקם באמצע הלילה, ברך ברכה"ת, למד קצת, וישן שוב - לדעת המ"ב אינו חוזר ומברך ולדעת ה"יביע אומר" חוזר ומברך. על פי הסברנו לשיטת רש"י יש סיוע להכרעת ה"יביע אומר" וחוזר ומברך.

27 סימן מז ס"ק כט.

28 שם ס"ק כה. ויש להעיר, שאע"פ שבמ"ב פסק לגבי שנת קבע ביום שהמברך לא הפסיד, בבה"ל שם ד"ה המשכים כתב: "ונהי דשם (=בשנת קבע ביום) אנו מחמירין כדעת יחידאה (=שלא לברך), עכ"פ שנת קבע בלילה שלאחר זה בוודאי יש לברך"; מבואר שביום מחמירים לא לברך מספק!

29 ובשו"ת יביע אומר (חלק ח או"ח סימן ה) הכריע ששנת לילה בוודאי היא הפסק ועל כן אם חזר וישן בעוד לילה חוזר ומברך ביום, עיי"ש באורך. ולדברינו אף אם לא נכריע שבוודאי היא הפסק מכלל ספק לא יצאנו והוי ספ"ס.